

Anàlisi de les dinàmiques quotidianes en el barri La Coma: la perspectiva comunitària de fons

ANGEL JOEL MÉNDEZ LÓPEZ* I JOSÉ VICENTE PÉREZ-COSÍN**

*Doctor en Cooperació al Desenvolupament i investigador associat a l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local (IIDL). Professor Ajudant Doctor per la Universitat de València.

**Doctor en Sociologia i Professor Titular de Treball Social. Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Universitat de València.

Rebut: 16 febrer 2021. Acceptat: 1 maig 20121.

RESUM

L'article és la resultat d'un procés d'intervenció, participació i acció que s'ha vingut portant a terme durant més de 12 anys, en un territori d'alta diversitat i alhora exclòs del desenvolupament, el barri La Coma, el qual està enclavat en el municipi de Paterna, a València, Espanya. En el mateix s'analitzen els diferents processos que discorren a nivell de vida quotidiana en aquesta comunitat i que d'una forma o una altra estan matisant la manera de vida que preval en el barri, els seus codis culturals, pautes conflictuals i les diverses expressions d'una realitat social complexa, contradictòria i que requereix de nous reposicionaments estratègics, per a gestar transformacions comunitàries profundes i dignificadores.

PARAULES CLAU: Participació; Comunitat; Desenvolupament; Interculturalitat; Territori exclòs; Diversitats.

CORRESPONDÈNCIA

menanjo@uv.es | jyperez@uv.es

Analysis of everyday dynamics in the La Coma neighborhood: the underlying community perspective

ABSTRACT

The existence of contradictions in the political, economic, social and cultural frameworks obstructs the complete expression of the social participation of the neighborhood "La Coma", limiting the advance in its strategic repositioning with the speed and consistency that the objective reality demands and imposes. Social organizations, community leaders and other change agents from the community are not renewed and styles and methods of social work are not improved. The present article is the result of an intervention, participation and action process in a community excluded from development, the neighborhood "La Coma", located in the municipality of Paterna, Valencia, Spain. This work analyzes the different processes developed in the everyday life of this territory which, in one way or another, are qualifying the way of life of the community, its cultural codes and the various expressions of a complex and contradictory social reality requesting a new strategic repositioning for its deep transformation.

KEY WORDS: Participation; Community development; Multiculturalism; Territory excluded; Diversity.

1. ALGUNES CLAUS PER A ENTENDRE LES DINÀMIQUES SOCIALS EN EL BARRI LA COMA

A la fi dels anys setanta i principis dels huitanta del segle XX, la tònica en molts barris (a Espanya en sentit general i específicament a València) va ser la d'estar abocats a una creixent marginalització, la qual cosa en determinats espais socials es va convertir en un fet irreversible. L'espai urbà es tornava, alhora, acollidor i hostil, i van començar a sorgir uns problemes molt característics: anonimat, pol·lució, agressió, trànsit, amuntegament, l'arribada de la burocràcia, per només esmentar alguns.

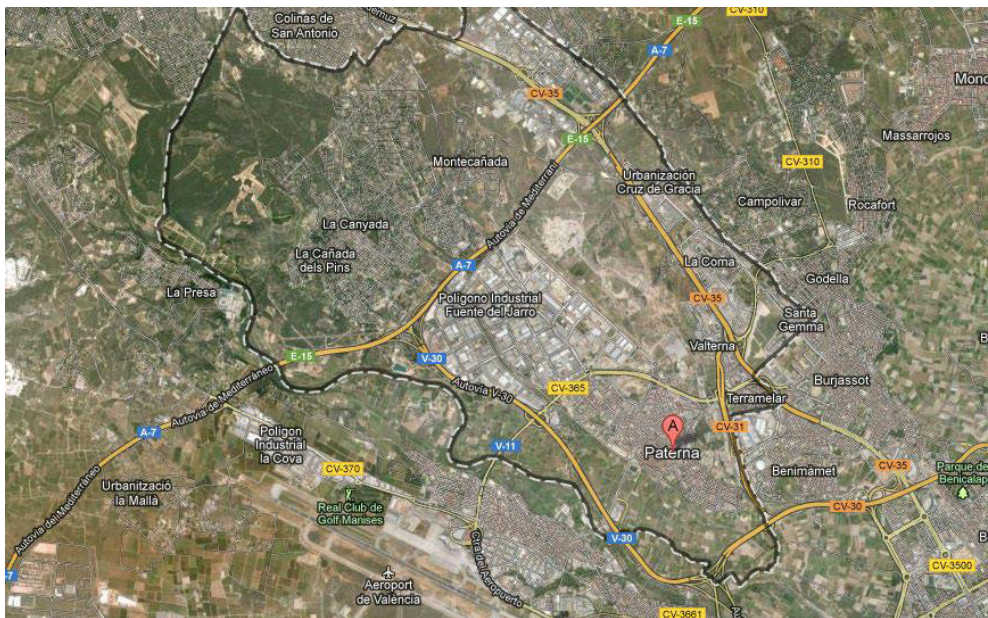
Quan la ciutat va arribar a un punt crític de saturació, es va produir un moviment de disgregació, en el qual, sense perdre el nexa amb aquesta, es buscarien noves formes de residència. Aquest tipus de fenòmens van prendre unes característiques específiques, en aquells barris que havien anat ocupant els espais suburbans, habitats principalment per les classes socials a les quals la crisi econòmica havia deixat més desemparrats. Cal afegir a aquesta situació, l'arribada

de les drogues i el seu consum indiscriminat, convertint-se en un dels agents més demolidors i destructors, tant d'individus concrets, com d'energies de canvi, en les comunitats i barris.

Davall del segell distintiu d'aquestes característiques, sorgeix el barri La Coma, que està situat en el municipi de Paterna, província de València, en la Comunitat Valenciana (Figures 1 i 2).

El barri La Coma va tindre el seu origen en els anys 1980 i el seu naixement va ser fruit, entre d'altres factors per descomptat, de la descongestió de la ciutat de València, qüestió que el va conduir al fet que, des de la seua gestació com a territori, es vera abocat a partir de manques importants, les quals han romàs al llarg del temps i es ressenyen sintèticament a continuació, prenent com a punt de partida, les investigacions que es venen desenvolupant des de l'any 2008 en el territori de Paterna, pel grup de Cohesió Social de l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local de la Universitat de València, al qual pertanyen els autors del present article i que ha donat lloc a dues tesis de doctorat, així com a altres resultats d'investigació (Méndez López; Pérez Cosín 2012, 2016). D'aquesta manera:

FIGURA 1. Mapa situacional de l'Ajuntament de Paterna

- En "La Coma", el creixement econòmic de la població és menor que en altres espais de la Comunitat Valenciana. Aquesta dinàmica negativa es va afermant cada vegada més, la qual cosa està donat simultàniament per la impactant crisi actual provocada per la COVID-19, que impetra feroçment en la població del territori i en les seues condicions socials d'existència.
- Preval l'economia submergida, variant que encobreix una multiplicitat d'activitats de supervivència, pròximes a les conductes il·legals.
- Es manca de locals socials i comercials, que afavorisquen els intercanvis humans i que contribuïsquen a elevar el nivell i la qualitat de vida de la població.
- Són elevats els nivells de desocupació i creixents els índexs d'atur, la qual cosa es veu aguditzada en temps de crisi com els actuals. Això genera una situació d'inseguretat i de frustració en les persones del barri, amb totes les conseqüències que això porta aparellat.

FIGURA 2. Mapa de delimitació territorial del barri La Coma, presa de la Monografia Comunitària 2012

- La renda familiar és molt baixa, la qual resulta insuficient fins i tot per a satisfer, en moltes ocasions, les necessitats bàsiques de les persones.
 - L'educació no apareix com una prioritat en la majoria de les persones del barri i els índexs de desenvolupament en aquesta esfera són molt baixos. Això es veu reflectit, entre d'altres indicadors, en les variables que denoten els nivells d'analfabetisme i en la deserció escolar que, en determinats col·lectius, aconsegueix puntuacions negatives molt elevades.
 - La sanitat no respon en tots els sentits a les necessitats de la població, que van des de i cap a diferents ordres, sent un reflex de la complexitat pròpia de la vida quotidiana del barri. Els recursos i prestacions són insuficients i les especialitats sanitàries amb què es compta no permeten afrontar efectivament tots els problemes de la comunitat.
 - Encara que és creixent la presència de la multiculturalitat en el barri i coexisteixen persones de diversos orígens, cultures, ètnies i religions, no existeix una clara consciència sobre la necessitat de promoure acostaments interculturals en aquesta direcció.
 - Existeixen en els pobladors del barri una sèrie de coneixements i recursos que constitueixen un potencial d'habilitats i competències importants els quals, no obstant això, no són l'adequadament aprofitats per a contribuir al desenvolupament personal i a l'enfortiment de la cohesió social en comunitat.
 - Alguns grups socials ocupen el seu temps lliure en la realització d'activitats artístiques i de desenvolupament de la creativitat, la qual cosa li dona un sentit positiu i de benestar social. És de destacar en aquesta direcció, les accions, programes i estratègies que realitza Càritas, la Parròquia Mare del Redemptor, l'Associació de Jubilats i Pensionistes del Barri "La Coma", Dones Emprenedores, Fent Camí i molts altres projectes que impacten positivament en la comunitat.
 - Prevalen les manques afectives i cognitives, així com resulta insuficient el desenvolupament de les normes d'educació formal i de convivència adequada. Aquestes situacions no es poden generalitzar als diferents universos culturals, ni a totes les persones pertanyents a una mateixa cultura. És just ressaltar que es va prenent consciència crítica, sobre la necessitat d'anar transformant aquestes situacions i es van fent passos concrets en la cerca d'alternatives.
 - La participació social dels diversos grups i col·lectius culturals és pobre, prevalent en general la denúncia, o la pseudoparticipació i poques vegades la lluita reivindicatòria profunda, col·lectivament planejada, organitzada i mantinguda en el temps. No obstant això, davant situacions conjunturals que involucren els interessos més immediats o la satisfacció de les necessitats més bàsiques en la comunitat, la participació personal i social es multiplica.
 - Les projeccions d'acció social, provinents de les instàncies governamentals, dificulten les iniciatives locals de protagonisme social i d'autogestió i generen dependència a través de les seues polítiques d'ajuda, de subvencions, assistencialistes i paternalistes.
 - Existeixen molts professionals que resideixen en el barri, així com institucions i líders comunitaris que aporten la seua millor obstinació a contribuir a canviar l'estat actual de la comunitat. És possible i necessari continuar aprofundint i incorporant recursos i capital humà en aquest sentit.
 - No existeix un referent totalment aclarit sobre allò que es vol aconseguir en la comunitat i, amb això, es limiten els sentits, abastos i matisos que ha de prendre la participació i la cohesió social en el barri.
- Per aquests elements prèviament esmentats o altres afins, La Coma ha sigut catalogada insistentment com un barri en el qual es produeixen grans conflictes (d'interessos, administratius, cívics, comunitaris, de convivència intercultural, mediambientals, per només esmentar-ne alguns) i dinàmiques complexes, en què la incertesa i l'inesperat es donen de la mà amb meridiana facilitat.

Per a unes persones, l'escenari d'anàlisi constitueix un lloc maleït on l'acostament als seus espais quotidians està vedat i, per a unes altres, s'erigeix com un àmbit habilitant de noves formes de convivència i de vincles intersubjectius, que poden oferir vies alternatives, per a afrontar els requeriments vitals necessaris. En síntesi, podem explicitar que La Coma és un espai on els pols oposats de la contradicció s'entrecreuen, es multimatisen, perquè preval en el seu si simultàniament l'amistat i l'hostilitat, la cooperació i la competitivitat, així com les claus per a l'avanç i per a l'endarreriment.

Per a ampliar, entorn del coneixement general del barri, de les seues estructures i característiques, considerem important fer una referència, encara que siga mínima, a algunes dades relacionades amb aquest,

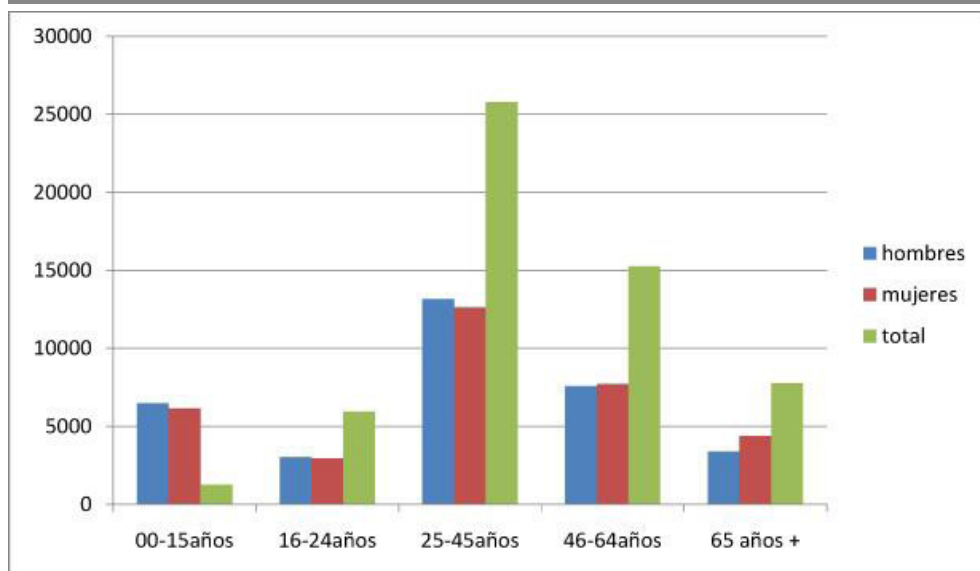
les quals poden il·lustrar les característiques generals de la població del territori (Taula 1 i Figura 3).

En aquest territori d'alta diversitat, en la qual conflueixen persones de 70 nacionalitats, es visualitzen múltiples tensions i conflictes en els plans polítics, sociopsicològics, econòmics, culturals i de supervivència, que, alhora, possibiliten que la creativitat, l'enginy i el talent de la diversitat es disparen a nivells insospitats. Són múltiples els estils i maneres de vida de les persones que habiten el mateix, produint-se en el seu interior una peculiar, estranya i complexa combinació d'ordre i desordre, d'innovació i reproducció, de compromís i apatia. La taula 2 exposa un resum de les nacionalitats que es troben representades en el territori, segons dades obtingudes de l'Ajuntament de Paterna.

TAULA 1. Població del barri La Coma, amb dades de l'Ajuntament de Paterna (2016)

EDATS	HOMES	DONES
01) Fins a 4 anys	295	298
02) De 5 a 9 anys	224	236
03) De 10 a 14 anys	238	183
04) De 15 a 19 anys	155	194
05) De 20 a 24 anys	170	194
06) De 25 a 29 anys	284	271
07) De 30 a 34 anys	503	480
08) De 35 a 39 anys	413	382
09) De 40 a 44 anys	244	231
10) De 45 a 49 anys	156	192
11) De 50 a 54 anys	125	134
12) De 55 a 59 anys	110	109
13) De 60 a 64 anys	68	85
14) De 65 a 69 anys	50	55
15) De 70 a 74 anys	23	38
16) De 75 a 79 anys	15	36
17) De 80 a 84 anys	16	29
18) De 85 en davant	6	18

FIGURA 3. Població del barri La Coma, amb dades de l'Ajuntament de Paterna (2016)

TAULA 2. Nacionalitats al barri La Coma (2016)

1. Albània	15. Colòmbia	29. Guatemala	43. Mèxic	57. Rep. Domin.
2. Alemanya	16. Congo	30. Guinea	44. Moldàvia	58. Romania
3. Algèria	17. Costa Rica	31. Guinea Ecu.	45. Moçambic	59. Rússia
4. Argentina	18. Cuba	32. Haití	46. Nicaragua	60. Senegal
5. Bèlgica	19. Equador	33. Hondures	47. Nigèria	61. Sèrbia
6. Benín	20. El Salvador	34. Hongria	48. Noruega	62. Sierra León.
7. Bielorrússia	21. Espanya	35. Iran	49. Països Baixos	63. Suècia
8. Bolívia	22. EEUU	36. Irlanda	50. Pakistan	64. Suïssa
9. Brasil	23. Estònia	37. Israel	51. Paraguai	65. Togo
10. Bulgària	24. Filipines	38. Itàlia	52. Perú	66. Tunísia
11. Camerun	25. França	39. Kazakhstan	53. Polònia	67. Ucraïna
12. Canadà	26. Gàmbia	40. Lituània	54. Portugal	68. Uruguai
13. Xile	27. Ghana	41. Marroc	55. Regne Unit	69. Uzbekistan
14. Xina	28. Grècia	42. Mauritània	56. Rep. Checa	70. Veneçuela

El fet que conflueixen a l'interior de la comunitat la sintètica expressió de cultures, pobles, visions del món, creences i religions li atribueix esperit i energia singular, alhora que permet el sobresalt dels prejudicis, els mites, els estereotips xenòfobs, culturals, ètnics i racials. Els contrastos són cada vegada més creixents i, amb això, s'aprofun-

deixen les seues complexitats, sent un lloc on la vida mostra moltes de les seues facetes i arestes, de les seues bondats i també de les seues misèries. La Coma és la síntesi de la diversitat humana i les nostres societats encara no han aconseguit abordar en la seua complexitat i concreció els requeriments del singular.

En constituir-se el barri com un espai interètnic i multicultural, la seua cohesió social s'aconsegueix mitjançant la impregnació sinèrgica de tots aquests elements: des de la representació dels déus fins a les maneres de viure el misteri del real, des de les maneres de menjar i de vestir fins a les maneres de desitjar i d'estimar. Aquesta reflexió que realitza García Roca ens dona llums sobre la complexitat de l'entorn al qual ens acostem:

Aquest procés constituent del barri mateix només serà una realitat emancipatòria si s'impregna de la dimensió solidària entre tots els seus membres; d'una altra manera, l'intercultural és origen de por, temors i esclats socials. No obstant això, la societat multicultural anticipa el tipus d'Humanitat desitjable i marca l'horitzó cap al qual caminem. El seu contingut essencial nia en dues grans conviccions: universalitzar els drets individuals dels ciutadans, al mateix temps que es reconeixen les diferències culturals. La multiculturalitat es desplega en el reconeixement, que afirma la igualtat de les cultures i intenta abolir les discriminacions que pateixen les minorïes ètniques, els immigrants i les cultures minoritàries (García Roca 2014: 18)

Els habitants de La Coma han patit i continuen patint en carn pròpia aquestes limitacions, obstacles i ultratges a la seua dignitat; en la tercera dècada del segle XXI aquesta comunitat roman sotmesa a una pobresa i a una exclusió social que, amb el pas del temps, continua ampliant els seus tentacles, incorporant prescindibles i precaritzant existències.

En aquest sentit, és necessari recórrer a Joan Subirats, quan refereix que pobresa i exclusió se situen hui en l'encreuament de diversos factors de vulnerabilitat: l'expulsió o la falta de treball; l'afebliment i, de vegades, l'absència de protecció familiar; les manques de les polítiques socials tradicionals, les peripècies biogràfiques adverses que van acumulant-se en espiral i que generen desvinculacions quasi definitives... L'exclusió social és, en aquest sentit, allò que impedeix el ple desenvolupament de les persones, segons els seus vertaders desitjos i capacitats. Desigualtats de tota mena entren en joc en la

definició de l'exclusió social, i cada persona pot experimentar aquest procés de formes enormement diferents, fins i tot compartint uns condicionants similars... Així doncs, en un moment de canvi d'època, d'ampliació de la complexitat social i creixement de les dinàmiques de desigualtat, el concepte d'exclusió social es converteix en una eina de gran utilitat, per a donar compte de la gran heterogeneïtat dels processos i formes d'expulsió social, respecte d'allò que és socialment valorat en els diferents espais socials... L'exclusió social és un producte dels processos de diferenciació, distinció i estratificació comunes a tota organització social jerarquitzada, que s'haja pogut constituir al llarg de la història de la humanitat. (Subirats, 2004)

Analitzant aquests criteris i punts de referència que delinea l'investigador, podem afirmar que l'exclusió continua estant a l'ordre del dia en La Coma, una comunitat en la qual pul-lulen les desigualtats, les discriminacions, els prejudicis sense fonaments i on la institucionalització de la indiferència i el menyspreu s'han instaurat com a plataforma confusa, però plataforma a la fi, que dicta principis, valors i fonaments qüestionables, però capaços d'impactar en les subjectivitats personals i col·lectives de la seua ciutadania. (Méndez, 2015).

Aquest esmentat procés d'exclusió social, que continua fent mossa en les dinàmiques quotidianes del barri, desafortunadament s'ha vingut accentuant en les últimes dècades. Per només citar un exemple particular, en l'Estudi Integral del Barri La Coma-Paterna, l'any 2004, dut a terme per l'Associació Ikaria, ja es reconeixia el següent en matèria d'exclusió social:

1. Pobresa extrema de famílies que vivien en la misèria més aclaparadora.
2. Manques gravíssimes en tots i cadascun dels aspectes de la vida de les persones, la qual cosa es traduïa immediatament en les enormes limitacions i incapacitats personals per a una mínima "normalització".
3. Dedicació de no poques famílies a activitats il·legals o marginals donada la impossibilitat radical d'accedir a una ocupació normalitzada.

4. Enorme aïllament del barri i dificultats també enormes per a desplaçar-se fora del barri.
5. Gravíssims problemes de convivència que s'agreuaven a mesura que s'adjudicaven nous habitatges.
6. Manca absoluta de botigues i comerços, que impedia de fet la "normalitat" del barri.
7. Alternança d'habitatges, d'espais buits entre blocs i "descampats", que donen al barri una aparença –i una consciència– d'abandó i desolació.
8. Acumulació d'enderrocs, residus sòlids i fems en els espais entre blocs.
9. Ocupació il·legal d'habitatges afavorida, almenys en part, per la falta de diligència en les adjudicacions, que deixava pisos buits sense adjudicar enfront d'un grup de població que anaren quines foren les seues característiques i problemes, necessitava d'un habitatge.
10. Desistiment de responsabilitats de la Generalitat Valenciana, que no va dotar al barri dels serveis d'educació i sanitat necessaris i fins i tot exigibles legalment. L'abandó "de facto" del barri per part de les diferents Conselleries amb responsabilitats directes en ell.
11. Desenvolupament d'una alta desconfiança dels veïns respecte de les institucions que es negaven a donar-los allò que els corresponia per dret i desenvolupament paral·lel d'una "cultura de l'enfrontament", sense la qual no s'haurien aconseguit moltes de les actuacions públiques que el barri necessitava i a les quals tenia dret.
12. Establiment de "tres blocs" enfrontats: els veïns, que es veuen condemnats a viure en una situació inacceptable; l'Ajuntament de Paterna, que veu frustrats sistemàticament els seus intents de racionalitzar els plantejaments i l'execució i desenvolupament de les obres, primer, i de les adjudicacions, després, i al qual s'exclou de les decisions i accions que afecten el barri; i la Generalitat Valenciana, que es veu amb centenars d'habitatges construïts sense

la més mínima racionalitat i destinades a una població a la qual, de fet, no atén ni es responsabilitza d'ella.

Hui dia, i recolzats en les investigacions que des del nostre equip professional s'han vingut desenvolupant, podem afirmar que el gruix d'aquestes situacions i dinàmiques continuen patents en el territori (Méndez López; Pérez Cosín 2012, 2016).

D'altra banda, però en la mateixa dinàmica de funcionament, el feble teixit social del barri es compon d'organitzacions socials amb una fragmentació i especialització marcada; això fa que els processos participatius i de representació ciutadana es vegem molt constrets. És a dir, les organitzacions tenen objectes i fins ben concrets, centrats en els seus interessos sectorials i aquesta situació dificulta la interassociació entre els diversos moviments col·lectius, de manera que siga escassa la seua repercussió social i política (Pastor, 2007). Al seu torn, aquestes característiques impedeixen que, en el si d'aquests escenaris, es disparen les claus de la interculturalitat, la qual cosa simplifica la visió que ha de ser reconeguda en el procés de praxi social, per la tendència creixent del barri a la seua inevitable conversió multicultural.

Tampoc s'ha pensat a crear un moviment social integrador que aborde, entre les seues eixides estratègiques fonamentals, les qüestions relacionades amb els drets humans, la democràcia, la ciutadania, el tema de l'exclusió social, el moviment ecologista, la participació social, el moviment feminista o altres grans tòpics substantius que troben marcada accentuació en la comunitat mateix i que puga arribar a convertir-se en un espai d'avançada per a problematitzar les dinàmiques socials, generar conscienciació i plantejar propostes concretes superiors (Méndez, 2016).

És cert que existeixen apostes de referència com el Projecte d'Intervenció Comunitària Intercultural, que des de 2010 està contribuint de manera significativa al foment de la convivència ciutadana intercultural i la cohesió social en el territori, impulsant accions amb el protagonisme dels tres actors prin-

cipals del desenvolupament comunitari (administracions, recursos tècnics i ciutadania), però encara queda molt de camí per recórrer i això passa, entre molts d'altres elements, per la necessitat de continuar construint solidàriament des de la prevenció i la posada en comú de processos que tendisquen cap a la sostenibilitat del territori.

Els resultats dels estudis i projectes d'investigació dels quals embeu aquest article [Méndez López; Pérez Cosín 2012, 2016] demostren que existeix un cansament de les persones que han portat històricament el pes dels grans assumptes en el barri. No es renoven les estructures participatives ni els líders comunitaris i aquesta categoria està sent hàbilment aniquilada pels jocs de poder i pels manejos semàntics que fan els seus apoderats; per consegüent, és objecte d'usos i abusos perquè perda el seu significat més ple.

Existeix una distribució de poders desigual, en moltes ocasions perquè les persones comunes no volen accedir al poder, no es proposen empoderar-se o perquè les capacitats o habilitats d'assumir protagonismes no estan ben desenvolupades. És a dir, resulta feble l'autonomia organitzativa i el desenvolupament aconseguit pel capital humà, per a emprendre nous dinamismes i alternatives d'afrontament/superació de l'estat actual en matèria participativa i de desenvolupament comunitari [Marchioni, 2002].

El resultat en els col·lectius exclosos és de major impacte negatiu ja que la seua veu és menys escoltada, de vegades, perquè no s'ha pensat prou en ells i no se'ls habiliten tots els espais possibles per a donar-los més visibilitat o protagonisme i, de vegades, perquè no volen fer ús de la paraula i, d'aquesta manera, intenten passar desapercebuts pels conductes quotidians, fent-se còmplices de la inacció, del desacord, de l'apatia, de la no implicació. En més ocasions de les imaginades, els processos d'exclusió també hi porten aparellades moltes formes d'autoexclusió.

Al llarg dels anys d'investigació, des de l'Àrea de Cohesió Social de l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local de la Universitat de València, hem pogut comprovar significativament l'existència de pocs espais

i opcions que afavorisquen les trobades de desenvolupament humà ple en el barri La Coma, i tot això condueix a una pobra planificació estratègica, conscientment assumida, que contribuïska a teixir xarxes de suport, d'acceptació i d'intervincles vertaderes i sostenibles entre els diversos grups culturals.

D'altra banda, el teixit sociocomunitari no sembla tindre les condicions suficients per a renovar-se a curt termini i contrarestar aquesta tendència abans assenyalada, per la qual cosa, amb major insistència, cal buscar eixides col·lectives, suports en líders comunitaris, en professionals coneixedors del tema i interessats a donar les seues aportacions en els camins a recórrer i amb aquestes o altres iniciatives que centren la tasca col·lectiva, estimular noves dimensions del desenvolupament a nivell de localitat (Pastor, 2007).

Si es pren com a base la situació actual, és possible concloure parcialment que la vida quotidiana en el barri La Coma és fonamentalment reproductiva, mecànica poc estimulante i no donada a les propostes creatives. Per descomptat que aquesta escassa riquesa té de fons innombrables factors, però tampoc existeixen projectes de vida o socials d'alt vol, per a transcendir la situació actual des de formes superadores de la rutina. Excepte en comptades ocasions, la creativitat i la innovació són punts quasi morts en el barri. Aquesta insuficient mobilitat i riquesa de la vida quotidiana de barri incideix directament en la forma, dimensió, profunditat i metaobjectius de la participació social de les col·lectivitats excloses, els qui, per tendència, s'insereixen en aquesta mateixa lògica i es fan còmplices de l'estaticisme, del no-canvi, del no-compromís.

2. L'ASSOCIACIONISME EN LA COMUNITAT. LA IMPERATIVITAT DE CREAR NUCLIS INTERASSOCIATIUS QUE AMPLIEN LES BASES DE LA SOLIDARITAT I LA CONVIVÈNCIA

Les associacions es troben enmig de dos grans llits. D'un costat està la comunitat i les

seues demandes i, de l'altre, es troben els interessos i exigències administratives. Alhora, la concurrència competitiva de fons públics orienta les administracions a perfeccionar i "endurir" contínuament les condicions i els requisits per a la concessió de subvencions i prestacions de serveis. L'inacabable i esgotador compliment de condicions d'accés a la gestió d'allò públic (registres d'entitats, comptabilitat, auditories, plans d'evacuació, prevenció de riscos, infraestructura, materials, personal, etc.) porta les entitats a perdre el potencial de flexibilitat i capacitat d'innovació, pel fet que finalment l'administració determina què i com es fa i a qui s'han de prestar els serveis. Per tant:

"L'administració, d'una banda, justifica la delegació de la gestió dels serveis socials a aquestes entitats per la seua legitimitat/representativitat social, flexibilitat, proximitat i innovació en la resolució dels problemes socials, però al seu torn, les sotmet a un marc normatiu i econòmic que els impedeix desenvolupar tals capacitats i virtuts, restringint la seua autonomia" (Pastor, 2007: 408-409).

Una valoració concreta dels resultats obtinguts en els processos de recerca i desenvolupament dels quals es nodreix l'article (*Proyecto de autodesarrollo comunitario para potenciar la cohesión social en el barrio La Coma, impulsado por el Grupo de Cohesión Social del Instituto Interuniversitario de Desarrollo Local de la Universitat de Valencia, desde el año 2008*) demostra el pobre desenvolupament de la capacitat associativa del barri (la qual cosa contrasta amb la quantitat d'associacions que estan registrades en el barri, fins i tot amb la creença fora dels contorns d'aquest, entorn del treball que desenvolupen les associacions en La Coma, encara que és de ressaltar que en els dos últims anys sembla produir-se un canvi de tendència favorable), analitzant la seua diversitat i riquesa cultural, les característiques de la seua població, les seues necessitats concretes, així com les possibles formes resolutives a les problemàtiques socials que es presenten en el seu interior.

Malgrat que en termes quantitius es compara amb la presència de dissímils organitzaci-

ons socials que prenen la comunitat com a camp de la seua acció prioritària, indubtablement les formes, els suports metodològics, els plantejaments estratègics i les aliances que s'estableixen són insuficients i mal dissenyades, la qual cosa influeix directament en els processos i resultants sociocomunitaris.

A mesura que s'ha aprofundit en els aspectes teòrics, s'ha pogut comprendre que la re-emergència i resignificació de la democràcia en societat implica necessàriament l'obertura de nous fronts de desenvolupament, de construccions mútues alternatives, contínues i renovades en el temps, per a contribuir a la vitalització de nous referents socials, que en el cas específic de La Coma permeten el disseny de textos que aporten, d'horitzons més fecunds (Sousa, 1999).

Però allò que no es replanteja en sintonia amb la pràctica acaba morint, és per això que la connexió a través d'associacions en el barri ha de potenciar tots els plans d'interlocució possible, en què s'excaven trinxeres, s'emporte la mobilitat social a dimensions superiors cap a noves avingudes del compromís comunitari i en què s'ajunten totes les artèries possibles amb la finalitat de donar viabilitat a un procés intercultural-hospitalari-solidari més ple i inclusiu.

En La Coma, la majoria de les associacions no funcionen amb una clara proposta de desenvolupament, que conduísca en algun sentit al foment i al creixement comunitari (Méndez, 2012). Sobretot, és possible accedir a aquesta conclusió si se centra l'anàlisi en les múltiples potencialitats amb què es compta en el barri perquè l'associacionisme avance cap a plans superiors. L'associacionisme en la comunitat, en general, està sent utilitzat per a fins aliens a la seua raó de ser, a la seua essència base i es presenta, en més ocasions de les imaginades, fonamentalment com una vàlvula de fuga o com un *modus operandi* per a fer front a la crisi actual i fins i tot, de vegades constitueix un marc en què els interessos de poder pretenen guanyar adeptes per a concretar els seus fins particulars.

Les associacions del barri estan treballant en general amb una visió i posicionament reactiu, sense sistematicitat o permanència en el temps; tendeixen a l'especialització, a concentrar-se en el seu objecte social de manera lineal i tancada, per la qual cosa algunes d'elles es van burocratitzant i perden la necessària projecció social, així com l'impacte en les dimensions comunitàries. Són dependents econòmicament i l'eficàcia de la seua gestió és pobra. Estan, al seu torn, sotmeses al control burocràtic de les autoritats públiques, la qual cosa també limita la seua capacitat d'innovar, de proposar alternatives resolutives i guanyar en flexibilitat.

A això cal afegir la poca participació que tenen a l'hora de decidir sobre els serveis que presten, sent aquesta tasca una determinació de l'administració. D'aquesta manera, es limita la seua capacitat de proposta i de consolidar plantejaments prospectius, la qual cosa alhora pot conduir al fet que les entitats no assumisquen nous compromisos i, com hem reiterat prèviament, es vicien del descoratjament, l'apatia, la rutina, la desídia o la no implicació.

Aquests i molts altres factors deixen entreveure que algunes associacions en el barri s'han convertit en ens menys reivindicatives i s'han projectat més cap a assumptes d'eficàcia i gestió i menys cap a la promoció activa dels processos socials. Això les converteix en col·lectius menys representatius del gruix poblacional, més dependents de les Administracions Públiques i, per consegüent, més vulnerables als seus interessos.

Considerem que l'especialització associativa que existeix en La Coma ha de donar pas a formes més comunes de fer. Sense perdre el singular de cadascuna d'elles, les associacions han d'enfortir la inclusió de les diversitats i aportar en els assoliments de la interculturalitat i de la cohesió social, convertir-se en vehicles plens de la participació social i afirmar-se com a empreses col·lectives que no sols obriuen les seues portes a la comunitat, sinó que isquen a la seua vida quotidiana, als seus espais diversos, per a nodrir-se, transformar-se, per a nodrir i transformar (Méndez i Pérez-Cosín,

2015). Aconseguir-ho és un imperatiu per a enriquir les identitats comunitàries, per a optar per la participació social dels col·lectius exclosos i tradicionalment despulats del poder, per a enfrontar-se a les formes maniquees i reductores de concebre la manera en què s'organitza la societat i conduir la mateixa cap a una espècie de societat de xarxes, en què prevalga el sentiment de cooperació, de solidaritat, d'intercanvi multilògic; només així serien les associacions de barri una font generadora d'acció comunitària autèntica.

Possiblement, la Fundació Secretariado Gitano siga l'entitat que millor afronta en la comunitat aquest tipus de constriccions i obstacles, convertint-se en un referent clau no sols per a la cultura gitana, sinó per a totes les organitzacions que treballen responsablement a favor del bé comú i de les causes més justes, desenvolupant un treball de rellevància en matèria socioeducativa, de promoció de la inclusió social, en el foment de l'ocupació i promoció de la convivència ciutadana intercultural. També ha de posar-se en relleu el treball que es ve desenvolupant des de l'Asociación Jovesolidades (Jóvenes hacia la Solidaridad y el Desarrollo), fonamentalment en temes d'acció intercultural, promoció del voluntariat, mobilització del treball en xarxa i foment de les aliances estratègiques amb joves d'altres països. Necessari és ressaltar el paper que ha jugat històricament i que juga fins i tot en els temps actuals (sense deixar de considerar les limitacions esmentades a priori) l'Associació de Veïns i Entitats del barri de La Coma que, malgrat els diferents moments pels quals ha travessat, continua reivindicant la necessitat de lluitar per la dignificació dels veïns de La Coma.

Allò que no ha de passar-se per alt és que l'associacionisme en el barri necessita preguntar-li a l'experiència i adquirir-ne solucions, hauria de buscar integracions que permeten comprendre la quotidianitat en tota la seua plenitud i contribuir des dels seus fonaments a l'enriquiment de la vida de les persones, oferint eines per a produir altres desenvolupaments, altres maneres de ser, fer, emprendre i transformar la quotidianitat, promovent una reflexió crítica sobre les ma-

nifestacions a través de les quals s'expressen i sintetitzen les diverses cultures, creant nous estils i maneres de participació social crítica per a gestar activament la comunitat.

Finalment, i des del teixit social organitzat, és necessari replantejar-se, no la quantitat d'associacions en si com a element deslligat del seu funcionament, sinó que és important enfortir les organitzacions que realment hagen aconseguit recrear i proposar una cultura de la participació social que no excloga ningú, capaç de moure's entre les grans col·lectivitats, els xicotets grups socioculturals i també per mitjà dels subjectes psicològics concrets, en què s'afavorisca tota la llibertat i autonomia possible en els graus d'implicació, de generació de dinamismes i de cerques associatives alternes.

Les diferents organitzacions socials són considerades com a agents clau del procés de desenvolupament comunitari, perquè, d'una banda, contribueixen a perfeccionar el coneixement de la realitat, dels col·lectius socials i dels subjectes concrets i, d'altra banda, constitueixen importants agents del funcionament en la vida local. Les associacions són un espai a través del qual s'amplia el coneixement de l'opinió pública i permeten avaluar la temperatura sociopolítica d'una societat determinada. En la mesura que la relació d'aquestes amb l'administració s'asente en un procés d'interlocució fluida, és possible imaginar nous rumbos que puguen contribuir a la resolució de les necessitats i de les problemàtiques socials. D'ací es dedueix el paper rector que se li ha de brindar en el desenvolupament funcional de qualsevol enclavament comunitari.

És a dir, només s'aconseguirà el desenvolupament de la comunitat com un tot, quan es regenere una implicació activa, integral i sistemàtica de l'Ajuntament de Paterna, que haurà de facilitar la màxima expressió del protagonisme organitzat del conjunt de la població, realitzant un ús coordinat i balancejat de tots els recursos existents, ja siguin materials, financers, humans, tècnics o d'altres en la contribució al desenvolupament integral de la comunitat com un tot. Només és possible conduir el barri a l'assoliment de nivells d'en-

fortiment superior a través de la participació social significativa i de la interconnexió dinàmica de tots els actors del procés comunitari.

3. RECUPERANT ITINERARIS PER A ENFORTIR LA COHESIÓ SOCIAL I FOMENTAR LA CONVIVÈNCIA CIUTADANA INTERCULTURAL EN EL BARRI DE LA COMA

En el llindar del segle XXI assistim a l'emergència d'un nou paradigma que se sosté sobre el predomini de la responsabilitat personal i la prevalença dels interessos col·lectius; ve acompanyat de mobilitzacions ciutadanes, de fòrums internacionals i de cims mundials, i de xicotets relats, que es despleguen en associacions ciutadanes, organitzacions socials i grups de pertinença:

El mapa conceptual que està en la base del vell paradigma és el principi de competitivitat, que ha orientat opcions polítiques, econòmiques i socials que han resultat hegemòniques. Posseeix tres elements de referència: l'individu, el mercat i el capital. El paradigma emergent de la participació social, per contra, se sosté en el principi de cooperació solidària, que gira entorn del bé comú i l'interés general (García Roca, 2004: 65).

Sense cap dubte, constitueix un desafiament complex i ineludible, facilitar-los espais de participació a les persones menys afavorides, ja es troben en situació de marginades, excloses socialment o en nivells considerables de pobresa, aquelles que es veuen sovint limitades per a participar en els processos de decisió sociopolítica. Es posa l'accent en aquest particular, perquè és la situació en la qual es veuen reflectides moltes persones del barri de La Coma i, en sentit general, la comunitat es troba emmarcada dins d'aquesta lamentable classificació.

Promoure la màxima expressió de la participació social cap a la cerca de cohesió en

la comunitat pretesa requereix, com a exigència, que cadascú i tots aportem més de nosaltres i siguem capaços de trobar les antenes per a escoltar els bandejats, els marginats i els oblidats. En la pràctica real, els mecanismes de participació no són percebuts com a eines construïdes a favor del benefici comunitari, sinó més aviat com un mitjà a través del qual l'Ajuntament pretén aconseguir els seus fins propis, com "alguna cosa que, si els convé, te la donen i, si no és al seu favor, te la lleven" (Méndez, 2016: 134).

En el barri continua prevalent una política social d'ofertes de projectes que es renoven cada any, sense que existisca continuïtat de les accions en el temps i, quan algun projecte comença a quallar, en haver de renovar-se'n o passar per tota una bastimentada de burocràcia fa que els resultats es diluïsquen, es perda en sistematicitat pràctica i contribueix al fet que les persones s'afarten d'assumir els protagonismes o de repetir els mateixos procediments, perdent-se motivació i energies importants per a donar-li nous sentits al desenvolupament i a l'acció social emancipadora. El resultat i, en coincidència amb altres estudis similars, és la feblesa que acompanya la Societat Civil, allò que centra el fet d'actuar en tasques limitades, de poca transcendència en els camins de construir comunitats i societats alternatives i s'enfoca fonamentalment cap a processos participatius d'interessos generals.

En la participació social del barri, la qual es pot dir que és essencialment consultiva, allò que preval és un procés pseudoparticipatiu, que només en poques ocasions s'erigeix amb la força de la determinació i que, lamentablement, no exerceix com a multiplicador de dinàmiques ni d'incorporacions creixents per a fer front a les innúmeres demandes per reivindicar. Al seu torn, les projeccions de participació que parteixen de les instàncies de govern són tan simplistes, escasses i estan tan mal dissenyades que no afavoreixen l'enfortiment de les iniciatives locals de desenvolupament, limitant els protagonismes col·lectius, establint precedents hipertrofiats com a referents. No contribueixen al desenvolupament d'una praxi comunitària

fecunda, tampoc orienten les pautes a seguir per a transformar de manera radical l'estat de coses actuals en el barri i es conformen amb donar pal·liatius a problemes que només poden abordar-se des d'una cosmovisió holística, sinèrgica i inclusiva.

D'altra banda, en la comunitat preval un baix sentit de pertinença, amb la qual cosa es limita la identitat col·lectiva, es produeixen fractures en els processos d'organització social, els dinàmiques culturals no aconsegueixen el seu màxim impacte i la participació social no es dissemina com a corrent d'aigua actuant, desembocada. Moltes de les persones del barri manifesten un elevat sentiment de desgana, de no-involucració amb assumptes d'interès col·lectiu, no confien en la participació social, no confien en si mateixos, es deixen véncer pel cansament i és tan pobra la seua consciència social que no s'involucren en les formes solidàries d'actuar en comunitat.

Amb l'increment de la participació social dels múltiples universos culturals del barri La Coma en els processos de presa de decisions i de consciència activa, es busca elevar els nivells de la qualitat de vida en les persones, enfortir la cohesió social de la comunitat i habilitar noves formes organitzatives per a gestar canvis profunds en el territori. En aquesta direcció han de contribuir múltiples alternatives de solució com poden ser la creació d'equips de treball, programes comunitaris i d'integració social o potenciació de l'associacionisme, per a dotar al barri de nous desenvolupaments, així com maneres de fer i de viure alternatives.

4. PROPOSTES PER A PROMOURE EL DESENVOLUPAMENT COMUNITARI DEL BARRI

En La Coma han de crear-se totes les condicions possibles per a fer del barri un espai més inclusiu, una comunitat més responsable, reivindicatòria, un territori congruent amb la seua història de lluites i de conquestes

tes. Però el desenvolupament del barri no pot quedar-se solament en la recuperació de les històries, les que han aportat immensament al llarg del seu esdevindre; això sí, ha d'eleva la creativitat i la participació ciutadana, mantindre recursos significatius per a la ciutadania, així com detectar les claus de l'enfortiment comunitari que permeten fer salts qualitius en les múltiples dinàmiques socials que recorren en el territori.

Els professionals que impactem amb la nostra acció en la comunitat, no podem trobar-nos solament per a explicar-nos les nostres penes, sinó per a construir conjuntament amb els veïns i concitadans de la comunitat propostes concretes, canvistes i que dignifiquen. Més enllà de lliçons magistrals, estem per a aportar, concretar, reorientar-nos i transformar emancipadorament la praxi a nivell de vida quotidiana.

Hem de generar l'activació dels habitants del barri La Coma i el seu compromís amb el que succeeix en la comunitat que habiten i de la qual són força activa. Necessitem construir motius perquè la participació es convertisca en nucli central dels processos de canvi. Quan anem aconseguint encara que siguem xicotets avanços, ens forgem la idea que junts podem aconseguir progressos.

Llegir conjuntament la situació del barri implica comprendre i actuar des del compromís amb el seu desenvolupament ple; és a dir, comprometre'ns amb els seus ciutadans i amb els seus projectes vitals. La presa de decisions ha de tindre com a teló de fons el desenvolupament integrat del barri, obrint diàlegs compartits i reflexions serioses: les reflexions conjuntes i a llarg termini són més riques i potencialment més encertades. Quan es treballa per ratxes, per accions amb data de caducitat anticipada i per pressupostos anuals (de dubtosa implementació, per la seua falta de sistematicitat) es perd el mitjà i el llarg abast i el curt termini es tradueix en aposta insuficient per a aconseguir canvis significatius en la realitat concreta multiforme.

El projecte comú que es construeix des del barri ha de garantir que el pes i el compromís

el porten els veïns mateix. Els missatges i les accions dels professionals es poden detindre a les 15.00 o a les 19.00 de la vesprada; els problemes continuen quan els professionals se'n van, els veïns han de prendre les regnes de tot allò que té a veure amb les seues vides. Les accions no poden recaure només en el professional: quan el professional se'n va poden quedar-se temps de buit. Els veïns són els qui han d'assumir el compromís del canvi; els veïns són els qui han de motoritzar el canvi i els professionals i altres forces, facilitar-los en la seua dació, acompanyar-lo.

En La Coma existeix una creixent professionalització dels fòrums d'acció veïnal que, en moltes ocasions, estan ocupats pels professionals. A més, quan es parla de veïns i entitats, de vegades, existeixen confusions entre les entitats de ciutadans i les entitats d'acció social professionalitzades. Les entitats constituïdes per professionals de l'acció social han de vincular-se amb entitats i agents veïnals de l'acció social no professionalitzats, per a portar cap avant al barri conjuntament, però fent que prevalga el criteri de la comunitat.

La implicació dels veïns i de les veïnes en els processos múltiples que es donen en el barri és clau per al desenvolupament integral d'aquest. Tots estem en l'obligació moral i en el compromís cívic de bolcar les nostres idees, suggeriments, queixes, experiències, propostes i responsabilitats per a l'enriquiment del treball conjunt. L'actitud d'uns pot contagiar, en algun sentit, l'actitud d'uns altres a nivell de vida quotidiana; quan desenvolupem el concepte que alguna cosa és sentida com a pròpia costa més que se senta com a violenta (Ander-Egg, 2001).

Des de davall i des de dins s'estan generant noves dinàmiques, s'està debatent sobre la necessitat de col·locar graons renovats en les escales i estructures que poden estar fallant. Estem aprenent a cantar les mateixes cançons, sense renunciar a la marea de colors i al segell intercultural enriquidor que està patent en el barri i que no pot devaluar-se en cap concepte. Hi ha diferents camins per a avançar, camins marcats per la diversitat (segell característic i rellevant en el territori de Paterna). L'aprofitament de la diversitat ens pos-

sibilita multiplicar exponencialment els aprenentatges i les aportacions, ens obri el camí per a treballar junts i aportar des del singular, però sentint-nos grup, col·lectiu, equip.

Quan reconeixem, acceptem, valorem i gestionem efectivament la diversitat, creem les condicions bàsiques per a convertir-nos en la millor versió d'allò que som (en constant estat de millorament i enriquiment) i en certa manera avancem en la superació del rol d'extraterrestre que ens dificulta empatitzar amb l'altre, aprendre i aportar al vincle. El caràcter de la vivència impregna, les experiències ens ajuden a actuar en societat i només és possible créixer en la trobada fecunda i enriquidora amb eixe altre diferent que no ho és tant.

Els ciutadans que habiten La Coma són els subjectes socioculturals que han construït la seua pròpia història i que han d'escriure-la i enriquir-la. És necessari repensar els processos actuals a través dels quals s'expressa la vida quotidiana del territori (Méndez i Pérez-Cosín, 2016). Les circumstàncies actuals en tota la seua complexitat i dimensió ens fan pensar el barri com un espai propi dels seus habitants, que solament podrà enfortir-se des de la consciència crítica desenvolupada per la seua ciutadania. La ciutadania de La Coma històricament s'ho ha cregut i s'ha implicat en els processos del seu propi autodesenvolupament: ha de continuar creient-s'ho i comprometre's al màxim del possible, perquè el desenvolupament de la comunitat siga un fet irrefutable i perdurable en el temps. Cap a eixa direcció va la nostra aposta comuna.

5. BIBLIOGRAFIA

Ander Egg, E. (2001). *Conceptos de comunidad y desarrollo de la comunidad*. Selección de Lecturas sobre Trabajo Social Comunitario. Curso de Formación de Trabajadores Sociales. Centro Gráfico de Villa Clara, Cuba.

Fundación Secretariado Gitano. (2012). *Monografía Comunitària del barri La Coma*.

García Roca, J. (2004). *Políticas y Programas de Participación Social*. Madrid: Editorial Síntesis.

González Casanova, P. (2014). Comunidad: la dialéctica del espacio. *Revista Tema*, 36, gener-març. La Habana. Cuba.

IKARIA, Associació. (2004). *Estudi Integral del Barri La Coma-Paterna*. Informe Final.

Marchioni, M. (2001). *Comunidad y cambio social. Teoría y praxis de la acción comunitaria*. Editorial Popular.

Marchioni, M. (2002). *La acción social en y con la comunidad*. Zaragoza: Libros Certeza.

Méndez López, A.J. (2012). *El Autodesarrollo Comunitario: método para potenciar la cohesión social en territorios excluidos. El caso del barri La Coma*. Tesis doctoral en Cooperació al Desenvolupament. Universitat de València.

Méndez López, A.J. y Pérez-Cosín, J.V. (2015). Acercamiento a la metodología de autodesarrollo comunitario. *TS Nova*, 12, 23-37.

Méndez López, A.J. (2016). *Paterna: una comunidad sujeto en gestación. Procesos de autodesarrollo*. Tesis doctoral en Ciències Socials. Universitat de València.

Pastor Seller, E. (2007). *La participación ciudadana en los Servicios Sociales Municipales de la Región de Murcia*. Universidad de Murcia. Departamento de Sociología y Política Social. Tesis Doctoral.

Riera, C.M. (2014). *Lo comunitario como cualidad del desarrollo local. Su alcance práctico para la transformación emancipadora de la Sociedad*. Tesis doctoral en sociologia. Universidad Central "Marta Abreu" de las Villas, Santa Clara.

Sousa Santos, B. (1999). Reinventar a democracia; entre o pré-contratualismo e o póscontratualismo. En: Oliveira, F. y Paoli, M.C., *Os sentidos da democracia. Políticas do dissenso e hegemonia global*. Petrópolis: Vozes.

Subirats, J. (dir.) y otros (2004). *Pobreza y exclusión social. Un análisis de la realidad española y europea*. Barcelona: Fundación "La Caixa". Disponible on-line: <http://www.estudios.lacaixa.es>